

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky
Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava

Slovenská Ľupča

Hrad s areálom (Ľupčiansky hrad)
Č. ÚZPF 77/1-18

**Návrh na vyhlásenie ochranného pásma
nehnutel'nej národnej kultúrnej pamiatky**

Vypracovala:
Mgr. Noémi Laczková
PÚ SR, odbor národných kultúrnych pamiatok

Bratislava, 2010

OBSAH

Údaje o kultúrnej pamiatke	3
História a popis kultúrnej pamiatky	4
Odôvodnenie účelu a cieľa vymedzenia ochranného pásma kultúrnej pamiatky.....	8
Vymedzenie územia ochranného pásma	9
Charakteristika územia ochranného pásma	11
Vymedzenie podmienok ochrany na území ochranného pásma	14
Úprava vzťahov k iným chráneným územiám a ochranným pásmam zriadeným podľa osobitných predpisov	16
Použitá literatúra, dokumentácia a pramene	17
Obrazová dokumentácia v prílohe	18
Grafická dokumentácia v prílohe	20
Historické mapy v prílohe	21

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky vypracoval z podnetu Krajského pamiatkového úradu Banská Bystrica na základe § 18 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“) návrh na vyhlásenie ochranného pásma nehnuteľnej národnej kultúrnej pamiatky Hrad s areálom, Slovenská Ľupča, zapísanej v Ústrednom zozname pamiatkového fondu pod číslom 77/1-18 (ďalej len „kultúrna pamiatka“).

Návrh vychádza z Dohovoru o ochrane architektonického dedičstva Európy (oznámenie č. 369/2001 Z. z.) a z Deklarácie Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva (uznesenie č. 91/2001 Z. z.).

Návrh je podkladom pre správne konanie vo veci vyhlásenia ochranného pásma podľa zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov a podľa § 18 ods. 2 a § 44 ods. 4 pamiatkového zákona; správnym orgánom v konaní je Pamiatkový úrad Slovenskej republiky.

ÚDAJE O KULTÚRNEJ PAMIAATKE

Kraj:	Banskobystrický kraj
Okres:	Banská Bystrica
Obec:	Slovenská Ľupča
Katastrálne územie:	Slovenská Ľupča
Parcelné čísla:	2729, 2730, 2731
Unifikovaný názov:	Hrad s areálom
Bližšie určenie:	Ľupčiansky hrad
Zaužívaný názov:	77/1-18
Číslo ÚZPF:	77/1 – palác hradný, č. parcely 2731
Objektová skladba:	77/2 – múr plášťový, č. parcely 2731
	77/3 – veža útočištná, č. parcely 2731
	77/4 – barbakán s bránou, č. parcely 2731
	77/5 – bašta južná, č. parcely 2731
	77/6 – kaplnka hradná, č. parcely 2731
	77/7 – veža s cisternou, č. parcely 2731
	77/8 – studňa hradná, č. parcely 2731
	77/9 – chodba arkádová, č. parcely 2731
	77/10 – nádvorie, č. parcely 2731
	77/11 – múr obranný, č. parcely 2729, 2730
	77/12 – bašta juhovýchodná, č. parcely 2729
	77/13 – bastión severovýchodný, č. parcely 2729
	77/14 – bastión severný, č. parcely 2729
	77/15 – schodisko, č. parcely 2731
	77/16 – sirotinec, č. parcely 2731
	77/17 – stavby hospodárske, č. parcely 2729
	77/18 – nádvorie, č. parcely 2729, 2730
Zápis do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok:	uznesenie komisie školstva a kultúry Okresného národného výboru v Banskej Bystrici č. 12/63 zo dňa 26. 6. 1963
Vlastník:	Železiarne Podbrezová, a. s., Kolkáreň 35, 976 81 Podbrezová

HISTÓRIA A POPIS KULTÚRNEJ PAMIATKY

Územie obce Slovenská Ľupča sa prvýkrát spomína v roku 1250 pri príležitosti vymedzenia istého územia pri rieke Hron, ktoré kráľ Belo IV. daroval Radunovi a jeho synom za verné služby počas tatárskeho vpádu. Ako jeden z oporných bodov pri vymedzení tohto územia sa spomína tzv. veľká cesta („magna via“), vedúca zo Zvolena do Ľupče (*Lypcsa*).

Prvá písomná zmienka, ktorá jednoznačne uvádza Ľupčiansky hrad, ako stavbu a neuvádza ho len miestopisným pojmom Ľupča, pochádza až z roku 1306. Vybudovanie hradu sa však datuje už do druhej polovice 13. storočia. Hrad bol postavený niekedy po tatárskom vpáde, aby strážil starú cestu zo Zvolena a Banskej Bystrice smerom na Oravu. Bol vybudovaný na severnej strane pomerne úzkej doliny Hrona (v Zvolenskej kotline), uzavretej z južnej strany svahmi Slovenského rudohoria, zo severnej svahmi Nízkyh Tatier na osamelom skalnom brale, oddelenom od susedných výbežkov údoliami dvoch potokov. Nachádzal sa na území tzv. zvolenského lesa, ktoré administratívne patrilo do Zvolenského komitátu. Toto pomerne riedko osídlené, prevažne zalesnené územie bolo majetkom uhorských kráľov a od čias vzniku kráľovského lesného panstva niekedy v 12. storočí slúžilo pre kráľovské poľovačky. Hrad Ľupča v prvých storočiach svojej existencie, podobne ako neskôr zvolenský zámok, slúžil ako poľovnícke sídlo uhorských kráľov.

Najstaršia časť hradu stála na najvyššie položenom mieste hradného vrchu. Hradba v týchto miestach obtáča na oválnom pôdoryse vrchol hradného brala. Nezvyčajný oválny pôdorys hradu s dlhšou osou v smere východno-západnom rešpektovala tvar skalného masívu. Hrad sa skladal z veľkej okrúhlej veže, postavenej na vysokej skale na východnej strane a z paláca na opačnom konci hradného oválu po ktorých ostali po prestavbe roku 1531 len subštrukcie, ktoré nesú dnešnú budovu ako výsledok niekoľkých prestavieb. Hrad sa ku skalnému bralu, na ktorom je postavený, prilieha zo severnej strany, preto na tejto strane vznikol rad miestností vo výške troch podlaží, kým na južnej vznikol len hradbový múr so strieľňami. Dôsledkom obstavania skalného brala vnútorné nádvorie mohli vytvoriť len na úrovni druhého nadzemného podlažia. Na prvom nadzemnom podlaží boli komory, kým obytné miestnosti zriadili na 2. a 3. nadzemnom podlaží. Hradné budovy sa potom rozširovali smerom severovýchodným.

V 13. a 14. storočí hrad Ľupča spravovali kráľovskí kasteláni. Na krátku dobu okolo roku 1300 sa dostal do držby Matúša Čáka Trenčianskeho. V roku 1340 dostáva podhradská osada Ľupča mestské privilégiá podobné krupinským od kráľa Karola Róberta a stáva sa tak slobodným kráľovským mestom, nezávislým od hradu a panstva Ľupča. Za kráľa Karola Róberta sa na hrade spevnila strážna veža s padacím mostom, ktorým sa dalo dostať na dolné nádvorie. Kráľ Ľudovít Veľký dal prestavať a zosilniť hradnú bránu s padacím mostom a zosilniť hradby okolo veľkého nádvorja.

Roku 1424 daroval kráľ Žigmund Luxemburský hrad kráľovnej Barbore. Ďalší uhorský kráľ Albert Habsburský však jej hrad odňal a roku 1439 Ľupču daroval svojej manželke, kráľovnej Alžbete. V roku 1440 dala kráľovná Alžbeta hrad pod Jiskrovu ochranu, ktorý jeho správou poveril grófa Gregora Korbavského. V roku 1441 kráľovná na základe úpisu 10 000 zlatých postúpila hrad svojmu Ľupčianskemu kapitánovi. Ten zomrel r. 1443. V historických prameňoch sa spomína, že Gregor na opravu a znovu vystavenie múrov, poškodených r. 1443 zemetrasením, vynaložil mnoho peňazí, pričom však musel o hrad aj bojovať s Pankrácom z Liptovského Mikuláša od ktorého sa mu podarilo hrad vy dobyť. Hrad aj po smrti kráľovnej ostával v Jiskrovej moci. Jeho panovanie skončilo smrťou následníka trónu, Ladislava Pohrobka, ktorého nástupnícke práva dovtedy obhajoval.

V roku 1462 na základe dohody Ján Jiskra odstúpil novému kráľovi Matejovi Korvínovi spomedzi iných aj hrad Ľupču. V rokoch 1463–64 patrila hrad Kataríne

Podebradskej, manželke M. Korvína. Istý čas potom bol v opatere kráľovej matky. Z roku 1464 pochádza listina kráľa Mateja Korvína, ktorou dáva hrad do zálohu Damiánovi a Petrovi Horváthovcom, dedičom Juraja Horvátha (ktorý za hrad zaplatil ešte v r. 1441 záloh vo výške 10 000 zl. kráľovnej Alžbete) za 12 000 zlatých. V roku 1470 hrad je zase v držbe kráľa. V tomto roku daroval hrad a panstvo kráľovskému pokladníkovi Jánovi Ernestovi a jeho dvom synom. Po Jánovi Ernestovi prešiel Lupčiansky zámok a panstvo do držby kráľovskej pokladnice. Určitú časť z majetkov si ponechal kráľ Matej a časť daroval svojmu nemanželskému synovi Jánovi Korvínovi. Roku 1480 daroval hrad kráľovnej Beatrix. K prvej rozsiahlej prestavbe hradu došlo v druhej polovici 15. stor., práve za vlády Mateja Korvína. Vtedy z dôvodov zlepšovania obranného systému hrad rozšírili a prestavali. K najstaršej časti zámku pristavali na hornom hrade severovýchodný trakt pri staršej veži (ktorá zanikla), pristavali k jeho severnej strane polkruhovitú (podkovovitú) severnú baštu v neskorogotickom slohu. Prestavali aj východnú časť hradu, kde bola na 3. nadzemnom podlaží zriadená gotická kaplnka.

Po smrti Mateja Korvína roku 1490 kráľovná Beatrix darovala Dóczyovcom spomedzi iných aj Lupčiansky hrad. Donáciu potvrdil aj kráľ Vladislav II. Dóczyovci hrad vlastnili do r. 1524. Dóczyovci podľa prameňov na Lupčianskom zámku nič nepostavili a jestvujúce stavby zanedbávali. Dôsledkom absencie údržby zhnila strecha a zatekalo do všetkých izieb zámku.

V roku 1524 kráľ Ľudovít II. daroval hrad kráľovnej Márii. Kráľovná sa však musela domáhať svojich práv zbraňou. Jeho poverenec Krištof Thurn dobyl pre ňu hrad v roku 1531 (túto udalosť označuje nápis nad gotickým portálom na hornom hrade: „1531 Regine Marie“). Uvedeným rokom je datovaný aj počiatok rozsiahlej prestavby vynútenej hrozbou osmanskej expanzie, ktorý vybavil zámok najnevyhnutnejším opevnením (na túto prestavbu neskôr nadviazali významné renesančné dostavby za Pavla Rubigalla i Gašpara Tribella). V tejto dobe vzniklo vonkajšie opevnenie zaberajúce približne štvorcový priestor, ktorý sa ako malá rovinka vytvoril na temene kopca východne od brala. Opevnenie má jednoduchý hradbový múr s tromi kruhovými nárožnými baštami a bránou na východnej strane.

Krištof Thurn sídlil na hrade a spravoval tunajšie panstvo v mene kráľovnej do r. 1557. Po jeho smrti hrad pripadol eráru. Kráľ Maximilián chcel získať za Lupčiansky zámok a panstvo kapitál pre mediarsky závod v Banskej Bystrici. Ako veriteľ sa prihlásil bohatý mešťan P. Rubigall. Už v roku 1570 dostal zámok s panstvami do prenájmu. Kráľ svoj dlh ani úroky neplatil, preto r. 1572 odovzdal Lupčiansky zámok Rubigallovi a jeho synovi Teodorovi do užívania až do smrti, alebo kým im nevráti sumu 30 302 zlatých a 21 denárov.

V poslednej štvrtine 16. a v prvej štvrtine 17. storočia dochádza k ďalším stavebným zásahom do architektúry hradu. Na generálnu opravu sa podujal P. Rubigall preto, lebo veril, že zámok raz dostane dedične. Dal najskôr pokryť všetky strechy hradu šindľom. V roku 1573 Rubigall pristaval v južnej časti obvodového múru nádvoria štvorcovú trojpodlažnú vežu, so vstupom z nádvoria horného hradu cez kamenný portál. Takto vznikla veľká rytierska sieň. Postavil ešte veľkú oválnu baštu vežovitého typu, ktorá je nazvaná jeho menom. Touto baštou dovŕšil vývoj pôdorysu. V hradbách okolo dolného nádvoria vo výške chlapa od zeme dal nahusto zhotoviť malé okienka. Dôsledkom rozsiahlych vnútorných úprav vznikli v interiéri renesančné hrebienkové klenby a portály s doteraz zachovanou pôvodnou polychrómiou, datované rokmi 1531 a 1573.

Po Rubigallovej smrti prešiel hrad do držby Gašpara Tribella. Mešťan G. Tribell v roku 1598 uzavrel zmluvu, že po zaplatení zálohu Rubigallovým dedičom a za poskytnutie novej pôžičky panovníkovi sa stane pánom Lupčianskeho zámku. Kráľ Rudolf r. 1600 udelil zámok Tribellovi, stal sa jeho dedičným vlastníkom. Tribell pokračoval v adaptačných prácach zámku do svojej smrti v r. 1620. Mal veľké zásluhy na konečnom dobudovaní zámku. Postavil šiestu baštu, ktorú pravdepodobne zbúralo neskôr Bocskayovo vojsko. Zakryl niektoré časti hradu,

a tým aj dlhé a strmé schodisko, pod ktorým a vedľa neho zosekal ďalšie výbežky brala, aby tu vybudoval ďalšie tri miestnosti. Tieto potom slúžili ako byt pre kastelánov. V oválnej Rubigallovej bašte vybudoval kaplnku. Za jeho éry boli zaklenuté renesančnou hrebienkovou klenbou novoupravené priestory a bol zriadený nový portál v južnom obvodom múre horného hradu. Pri týchto prestavbách pozmenili aj dispozíciu a hradné komunikácie. Horný hrad sprístupnili z nového predhradia, ktoré vystavali na opačnej strane.

V 17. storočí sa stavovské nepokoje v Uhorsku odrážajú aj na situácii hradu Ľupča. V roku 1605 povstalci Št. Bocskaya zaútočili na hrad, ale nepodarilo sa im hrad dobyť. Pri útoku bolo zničené predsunuté opevnenie hradu v polohe „Bašta“. Táto bašta ležala asi 200 m smerom na sever od hradu. Bola okrúhla, mala asi 30 m² vnútorného priestoru. Tu je hrad najprístupnejší a táto bašta bola spojená s hradom silnými chodbami z oboch strán.

Po smrti G. Tribellu nanovo opevnený a vynovený hrad, rozšírený o predhradie získal do vlastníctva Juraj Széchy. Ferdinand II. roku 1621 daroval hrad Jurajovi Széchymu, pretože ten opustil povstalecký tábor G. Bethlena a prešiel na jeho stranu. J. Széchy Tribellovým dcéram vyplatil záloh 30 302 zlatých a 21 denárov a zaujal hrad. Széchyho však v roku 1624 zabili. Po jeho smrti kráľovská komora predložila vdove podmienky, ktoré mala splniť ak si chcela udržať Ľupčiansky zámok a panstvo. Mária Homonnayová-Drugethová prijala tieto podmienky a tak r. 1626 dostala osobitnú darovaciu listinu o Ľupčianskom zámku. Mária Drugethova zomrela r. 1643. Jej majetky podľa jej testamentu, ktorý potvrdil aj kráľ, zdedili jej tri dcéry Mária, Katarína (jej manželom bol Ján Listius) a Eva (jej manželom bol Gabriel Illésházy). Máriini švagrovia sa dohodli, že Illésházy si z dedičstva ponechá hrad Muráň spolu s panstvom a Ľupčiansky zámok spolu s panstvom pripadne Listiusovi. Katarína Széchy-Listiusová r. 1648 dostala na hrad Ľupča darovaciu listinu od Ferdinanda III.

Pomocou Márie Széchyovej však kapitán Fiľakovského hradu, František Wesselényi, v roku 1644 obsadil Muránsky hrad vojenskou silou a potom sa zosobášil s M. Széchyovou. V roku 1661 potom manželia Wesselényiovcí získali aj Ľupčiansky hrad kúpou od Kataríny Listiusovej za 160 000 zlatých. Wesselényi hrad dal opraviť. Márii Széchyovej a Františkovi Wesselényimu sa pripisuje, že dali do Ľupčianskeho hradu zaviesť vodovod, ktorý pozostával z dreveného potrubia.

V r. 1670 však kvôli účasti Wesselényiho v proticisárskom sprisahaní jeho vdove zhabali všetky jej majetky a hrad prešiel do držby kráľovskej komory a spravovali ho potom hradní kapitáni. Zachoval sa písomný inventár hradu, ktorý sa vyhotovil v r. 1672 pri preberaní hradu od M. Széchyovej. Kráľovská komora v Banskej Bystrici spravovala Ľupčiansky zámok do októbra 1678. Vtedy hrad na krátku dobu dobyli povstalecké vojská I. Thökölyho. V roku 1685 sa na hrad nasťahovalo rakúske vojsko. Hrad istý čas patril aj komorskému predsedovi Štefanovi Zichymu, ale roku 1692 aj jemu hrad zhabali pre údajnú nevernosť k panovníkovi. Od tých čias už patril hrad stále eráru a bol spravovaný hradnými kapitánmi.

Po thököliovskom povstaní bol hrad opevnený a jeho kaplnka r. 1692 zbarokizovaná. Pravdepodobne vtedy boli postavené aj spojovacie arkádové chodby horného nádvorja na 2. a 3. nadzemnom podlaží na južnej a čiastočne na severnej strane pre pohodlnejšiu komunikáciu medzi vzdialenými priestormi hradu. Arkády majú štvorhranné piliere s rímsou spojené segmentovými pásmi, jednotlivé polia sú zaklenuté pruskými klenbami. Okrem toho počas prestavby v 17. storočí boli upravené ďalšie miestnosti a vymenené niektoré klenby.

Roku 1703 dobyl a vyraboval zámok kapitán Františka II. Rákócziho Ladislav Zábrecký. Hrad Ľupču Rákóczi asi v r. 1705 daroval grófovi Mikulášovi Bercsényimu. Počas jeho držby bol zámok v zlom, neobývatelnom stave, lebo od čias Gašpara Tribella nikto nevymenil šindľovú krytinu a do zámku zatekalo. Bercsényi chcel opraviť hrad pre príležitostné pobyty svojej manželky. Ona, Kristína Csákyová, v r. 1705 aj osobne navštívila hrad, kedy zistila, že nie je obývatelný. V r. 1708 obsadil Ľupčiansky zámok pre kráľa gróf

Peyersberger a nechal tu vojsko. Kráľovská komora v Banskej Bystrici prevzala zámok pod svoju správu asi v roku 1711, kedy z hradu odišlo kráľovské vojsko.

Koncom 18. storočia hrad klasicisticky upravili. Klasicistická prestavba týkala sa južného krídla, ktorého vstupné dvojsové priečelie bolo vtedy vybavené tympanónovým štítom nad arkádou, čím zvýraznili kaplnku, ktorej vežičku zakryli cibulovitou strieškou.

Keď sa ukázalo, že obranyschopnosť hradu je zastaraná a údržba nákladná, prestal byť záujem o hrad a bol len núdzovo využívaný. O hrad sa mali starať správcovia Ľupčianskeho panstva. Ich starostlivosť však nebola dostatočná, lebo onedlho hrad začal pustiť. V polovici 19. storočia končila éra správcov Ľupčianskeho panstva. Kráľovská komora začala dávať jednotlivé majere do árendy, čím bol hrad odsúdený na úplné spustnutie, lebo árendátori sa starali len o majere a do opravy hradu neinvestovali, hoci ho používali. Po zrušení poddanstva v roku 1848 zaniklo hradné panstvo, lebo obce predtým jemu patriace sa stali slobodnými a viaceré z nich od Kráľovskej komory dostali pôdu, ktorá predtým patrila k majerom hradu. Hrad teda s definitívnou platnosťou stratil funkciu strediska panstva.

V druhej polovici 19. storočia, v roku 1860, hrad postihol aj požiar. Úplnej skaze však nepodľahol len preto, lebo na návrh poslanca Krajinského snemu Egida Lehotského, sídlom novozriadeného Výchovného ústavu pre chlapcov erárnych zamestnancov v r. 1870 sa stal práve Ľupčiansky zámok. Peniaze na jeho opravu získali prostredníctvom štátnej lotérie. Za takto získané peniaze hrad zastrešili. V tom čase sa postavila vchodová zámocká brána, všetky zámocké chodby boli pokryté betónom, kameňmi sa vydláždilo celé horné nádvorie, postavila sa ľadovňa, záchody boli preložené na vhodnejšie miesto a vymaľovali sa niektoré miestnosti. Výchovný ústav – Gizelin dom bol otvorený roku 1873. V roku 1884 bolo uhorskému kráľovskému eráru odňaté vlastníctvo a vlastníkom hradu sa stal Gizelin výchovný ústav. Postupne sa robili ďalšie prestavby: postavila sa pekáreň, práčovňa, zriadila sa panská kuchyňa a osobitná kuchyňa pre chlapcov.

Keďže pre potreby ústavu boli priestory stiesnené, bola v rokoch 1886–87 vybudovaná veľká neogotická prístavba z juhovýchodnej strany, siahajúca takmer až k starej lipe na dolnom nádvorí. Súčasne vybudovali nové monumentálne schodisko, vedúce na horné nádvorie a upravili aj fasádu brány vonkajšieho opevnenia v novogotickom štýle. V novogotickej pristavanej budove boli zriadené učebne a telocvičňa. Táto budova má obdĺžnikovitý pôdorys a jednoducho členenú fasádu, miestnosti vnútri sú plochostropé. Na južnej strane je táto budova pristavaná k pôvodnému hradu. Na JV nároží má polvalcovú baštu. Vybudovaním neogotickej prístavby a nových objektov na dolnom nádvorí po r. 1870, pri príležitosti adaptácie hradu pre potreby sirotinca a školy, objekt získal svoju konečnú stavebnú podobu.

V roku 1918 Gizelin výchovný ústav bol premenovaný na štátny sirotinec a od tohto roku do ústavu prijímali len siroty, aj dievčatá. Štátny sirotinec na hrade fungoval do roku 1945. Potom bol hrad využívaný ako internát ústavu pre výchovu mladistvých trestancov a neskôr ako sklad Banskobystrického obchodu so spotrebným tovarom.

Od roku 1953 tu boli internované príslušníčky ženských reholí s označením Ústredná charita. Posledné opravné práce na hrade pre účely Charity prebiehali v r. 1959–62, tieto však nepozmenili charakter stavby. Po odchode mníšok zámok prešiel do rúk mládežníckej organizácie, ktorá tu zriadila stredisko ekologickej výchovy.

V roku 1992 Ľupčiansky zámok prešiel pod správu Slovenského pamiatkového ústavu, ktorého snahou bolo zachovať a prezentovať ho ako ojedinelý zachovaný historicko-architektonický skvost. Túto snahu má aj nový vlastník Železiarne Podbrezová, a. s., ktorému hrad patrí od roku 2002 a v súčasnosti ho obnovuje. Kvôli rekonštrukčným prácam sa na hrade realizovali rozsiahle architektonicko-historické, reštaurátorské a archeologické výskumy, ktorých výsledky po publikovaní určite významnou mierou prispievajú k lepšiemu spoznaniu vývoja tejto významnej pamiatky.

ODÔVODNENIE ÚČELU A CIEĽA VYMEDZENIA OCHRANNÉHO PÁSMA KULTÚRNEJ PAMIATKY

Hrad Ľupča v Slovenskej Ľupči je predstavuje svojim architektonickým výrazom, dispozičným riešením, konštrukciami a zachovanými detailmi výrazné **architektonické** a **umelecko-historické** hodnoty. Je najvýznamnejšou historickou a krajinou dominantou ovládajúcou široké údolie horného Hrona. Celková výrazová a priestorová dominantnosť v tomto prostredí dodáva hradu veľmi významné **urbanistické a krajinotvorné** hodnoty. Urbanistická dominantnosť hradu Slovenská Ľupča v širokom území je jedinečná a ako možno sledovať na historických mapách a vedutách, charakterizuje ho už po celé stáročia. Skutočnosť, že táto jeho mimoriadna hodnota je stále zachovaná a doposiaľ nebola zásadnejšie narušená, je jedným z hlavných cieľov ochrany širšieho prostredia hradu. V záujme zachovania uvedených hodnôt prostredia tejto mimoriadne významnej kultúrnej pamiatky a v záujme zachovania jej dominantnosti je zrejmá potreba zabezpečenia ochrany urbanisticko-architektonických a krajinárskych hodnôt. Ich zachovanie je verejným záujmom aj v zmysle Európskeho dohovoru o krajine.

Ochranné pásmo sa vyhlasuje na účely zabezpečenia ochrany a usmerneného rozvoja v prostredí kultúrnej pamiatky. Účelom vyhlásenia ochranného pásma je zabezpečenie ochrany pamiatkových hodnôt kultúrnej pamiatky, ale najmä okolia a prostredia, v ktorom sa nachádza v relatívne širších územných súvislostiach. Do vymedzeného ochranného pásma kultúrnej pamiatky sa navrhuje začleniť územie graficky znázornené na výkrese č. 1. Prostredie zahrnuté do ochranného pásma sa uplatňuje v miestnych vizuálnych celkoch, vnímateľné je spolu s areálom hradu najmä v pohľadoch od juhu a od juhovýchodu.

Cieľom je vytvorenie podmienok na zachovanie a ochranu kultúrnohistorických hodnôt, urbanistických hodnôt, územno-priestorového usporiadania, panorámy a scenérie, v ktorých má dominantné pôsobenie kultúrna pamiatka. Vyhlásenie ochranného pásma má zabezpečiť ochranu prostredia so zohľadnením miesta, postavenia, dominantnosti a vizuálneho účinku kultúrnej pamiatky tak, že sa usmernia činnosti, ktorých dôsledkom by mohlo dôjsť k narušeniu prostredia kultúrnej pamiatky. V záujme zachovania uvedených hodnôt sa ďalej vymedzujú podmienky ochrany na predmetnom území, ktoré po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia o vyhlásení ochranného pásma bude uplatňovať územne príslušný krajský pamiatkový úrad.

Vyhlásením ochranného pásma sa vytvoria legislatívne predpoklady na usmernenie stavebnej a inej činnosti v okolí kultúrnej pamiatky a na postupné odstránenie nevhodných priestorových a funkčných prvkov znižujúcich jej hodnoty. Ochranné pásmo jedného z mála ucelene zachovaných goticko-renesančných hradov sa vymedzuje za účelom zachovania jeho okolia bez nežiaducich prvkov a zásahov na jeho území a pre zabezpečenie optimálnej prezentácie mimoriadne významnej kultúrnej pamiatky ako súčasť pamiatkového fondu Slovenska.

VYMEDZENIE ÚZEMIA OCHRANNÉHO PÁSMA

Mapový podklad

Ochranné pásmo je vymedzené na kópii katastrálnej mapy zo Správy katastra Banská Bystrica, mierka 1:500.

Popis priebehu hranice ochranného pásma

Východiskovým bodom hranice ochranného pásma (ďalej len „OP“) je severozápadný cíp parcely 2728/1 (bod styku parciel 2728/1, 2970 a 2969). Odtiaľ vedie hranica smerom na východ po severnom obvode parcely 2728/1. Hranica potom, sledujúc obrysy parcely 2926 sa postupne stáča smerom na juh a pokračuje týmto smerom po východnom obvode parciel 2926, 2800/13 (z juhozápadného rohu parcely 2800/13 hranica priamočiario pretína parcely 2801 a 1823/1 a prichádza do severného rohu parcely 1255/5), 1255/5, 1253 (z južného rohu parcely 1253 hranica priamočiario pretína parcelu 1883 a prichádza do severného rohu parcely 2064/43), a 2064/43 až kým príde do bodu, ktorý je juhovýchodným rohom parcely 2064/43 (bod stretu parciel 2064/43, 2064/44 a 3032/2). V tomto bode sa hranica lomí a pokračuje ďalej smerom na západ po južnom obvode parciel 2064/43, 2064/42, 2064/41, 2064/40, 2064/39, 2064/38, 2064/37, 2064/36, 2064/35, 2064/34, 2064/33, 2064/32, 2064/31, 2064/30, 2064/29, 2064/28, 2064/27, 2064/26, 2064/25, 2064/24, 2064/23, 2064/22, 2064/21, 2064/20, 2064/19, 2064/18, 2064/17, 2064/16, 2064/15, 2064/14, 2064/13, 2064/12, 2064/11, 2064/10, 2064/9, 2064/8, 2064/7, 2064/6, 2064/5, 2064/4, 2064/3, 2064/2, 2064/1, 2059, 2058, 2057, 2056, 2053, 2052, 2048, 2047, 2046, 2042, 2041, 2040 a 1888 až kým príde do bodu, ktorý je juhozápadným rohom parcely 1888 (bod stretu parciel 1888 a 1571). V tomto bode sa hranica lomí a pokračuje smerom na sever po západnom obvode parcely 1888 až kým príde do bodu, ktorý je juhovýchodným rohom parcely 1400. V tomto bode sa hranica lomí a pokračuje ďalej na juhozápad po juhovýchodnom obvode parciel 1400, 1398/2, 1397, 1396, po južnom a západnom obvode parcely 1394 a po juhovýchodnom obvode parciel 1337, 1340, 1341 až kým príde do bodu, ktorý je najjužnejším rohom parcely 1341. V tomto bode sa hranica lomí a pokračuje ďalej na severozápad po južnom obvode parciel 1341 a 1342 a po severozápadnom obvode parcely 1346/1 až kým príde do bodu, ktorý je najzápadnejším rohom parcely 1346/1. Z tohto bodu hranica priamočiario pretína parcelu 1823/3 (cestná komunikácia) a 1832/1 a prichádza do bodu, ktorý je najjužnejším rohom parcely 1100 (bod stretu parciel 1100, 1097/2 a 1832/1). Z tohto bodu hranica pokračuje ďalej smerom na sever po západnom obvode parciel 1100, 1101/1 a 1101/2 až kým príde do bodu, ktorý je severozápadným rohom parcely 1101/2 (bod stretu parciel 1101/2, 1095/2 a 1102). V tomto bode sa hranica lomí a pokračuje ďalej smerom na severovýchod po severnom obvode parciel 1101/2, 1104/2, 1107, 1112, 1118, 1124, 1130, 1133, 1146/4, 1146/5, 1146/1, a potom po západnom obvode parciel 1146/3, 1146/2, 1158, pričom nasledujúc tieto hranice parciel pomaličky sa stáča smerom na sever a pokračuje týmto smerom po západnom obvode parciel 1830/1, 1154/3, 1154/2, 1150/6, 1149/4, 2783/9 až kým príde do bodu, ktorý je severozápadným rohom parcely 1828/1 (bod stretu parciel 1828/1, 2968 a 2783/9). Z tohto bodu hranica priamočiario pretína parcelu 2783/9a prichádza do najjužnejšieho rohu parcely 2783/6. Z tohto bodu pokračuje hranica smerom na sever po západnom obvode parciel 2783/6, 2783/7, 2735/1, 2735/2 a 2740 až kým príde do bodu, ktorý je severozápadným rohom parcely 2740 (bod stretu parciel 2740, 2749/13 a 2768/2). V tomto bode sa hranica lomí a pokračuje ďalej smerom na východ po severnom obvode parciel 2740 a 2969. Postupne obtáčajúc severnú časť parcely 2969 prichádza hranica do jej severovýchodného rohu, ktorý je zároveň východiskovým bodom hranice OP (bod styku parciel 2728/1, 2970 a 2969).

Súpis parciel kultúrnej pamiatky: 2729, 2730, 2731.

Súpis parciel územia navrhovaného ochranného pásma: 1100, 1101/1, 1101/2, 1104/1, 1104/2, 1105, 1106, 1107, 1112, 1113/1, 1113/2, 1113/3, 1113/4, 1113/5, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1133, 1134, 1135, 1136/1, 1136/2, 1136/4, 1137/1, 1137/2, 1137/3, 1137/4, 1137/5, 1138, 1139, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146/1, 1146/2, 1146/3, 1146/4, 1146/5, 1146/6, 1149/3, 1149/4, 1150/4, 1150/5, 1150/6, 1151, 1152, 1153, 1154/1, 1154/2, 1154/3, 1154/4, 1155, 1156/3, 1156/4, 1156/5, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173, 1174/1, 1174/2, 1175, 1176, 1177, 1178, 1179, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1191, 1192/1, 1192/2, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200/1, 1200/2, 1201/1, 1201/2, 1202/1, 1202/2, 1202/3, 1202/4, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1253, 1254, 1255/2, 1255/3, 1255/4, 1255/5, 1255/6, 1255/7, 1255/8, 1255/9, 1255/10, 1255/11, 1255/12, 1255/13, 1256/1, 1256/2, 1258, 1259/1, 1259/2, 1259/3, 1259/4, 1259/5, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265/1, 1265/2, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272/1, 1272/2, 1272/3, 1273/1, 1273/2, 1274/1, 1274/2, 1275, 1276, 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292/1, 1292/2, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1298, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317/1, 1317/2, 1318/1, 1318/2, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1329, 1330/1, 1330/2, 1331/1, 1331/2, 1332/1, 1332/2, 1333/1, 1333/2, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338/1, 1338/2, 1339, 1340, 1341, 1342, 1394, 1395, 1396, 1397, 1398/1, 1398/2, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405, 1406, 1407, 1408, 1409, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428, 1429, 1430/1, 1430/2, 1431/1, 1431/2, 1432, 1433, 1434, 1435/1, 1435/2, 1436, 1437/1, 1437/2, 1438, 1439/1, 1439/2, 1439/3, 1823/1 (západná časť), 1823/3 (východná časť), 1823/5, 1826/1, 1826/2, 1827/1, 1827/2, 1828/2, 1828/3, 1828/4, 1828/5 (potok), 1830/1, 1830/2, 1832/1 (východná časť), 1881, 1882, 1883, 1888, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043/1, 2043/2, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049/1, 2049/2, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064/1, 2064/2, 2064/3, 2064/4, 2064/5, 2064/6, 2064/7, 2064/8, 2064/9, 2064/10, 2064/11, 2064/12, 2064/13, 2064/14, 2064/15, 2064/16, 2064/17, 2064/18, 2064/19, 2064/20, 2064/21, 2064/22, 2064/23, 2064/24, 2064/25, 2064/26, 2064/27, 2064/28, 2064/29, 2064/30, 2064/31, 2064/32, 2064/33, 2064/34, 2064/35, 2064/36, 2064/37, 2064/38, 2064/39, 2064/40, 2064/41, 2064/42, 2064/43, 2727/1, 2727/2, 2728/1, 2728/2, 2728/3, 2728/4, 2729, 2730, 2731, 2732, 2734, 2735/1, 2735/2, 2736, 2737, 2738, 2739, 2740, 2783/3, 2783/4, 2783/5, 2783/6, 2783/7, 2783/8, 2783/9 (južná časť), 2799/1, 2799/2, 2799/3, 2799/4, 2799/5, 2799/6, 2799/7, 2799/8, 2799/9, 2800/4, 2800/5, 2800/6, 2800/7, 2800/8, 2800/9, 2800/10, 2800/11, 2800/12, 2800/13, 2800/18, 2800/19, 2800/20, 2800/23, 2800/25, 2800/26, 2801 (západná časť), 2928, 2929/2, 2800/4, 2800/13, 2800/18, 2800/19, 2926, 2929/1, 2929/2, 2969, 2970, 2978/1, 2978/3, 2978/4.

CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA OCHRANNÉHO PÁSMA

Ochranné pásmo je navrhnuté pre kultúrnu pamiatku Hrad s areálom (Ľupčiansky hrad) v obci Slovenská Ľupča. Kultúrna pamiatka pozostáva z osemnástich pamiatkových objektov, ktoré vytvárajú pomerne rozsiahly hradný areál. Samotná obec Slovenská Ľupča leží v severovýchodnej časti Zvolenskej kotliny, asi 10 km na východ od Banskej Bystrice, smerom na Brezno. Rozprestiera sa na pravom brehu rieky Hron, ktorá preteká údolím medzi Nízkymi Tatrami a Slovenským Rudohorím. Katastrálne územie obce sa rozprestiera na obidvoch brehoch Hrona, pričom pravý breh je záujmovým územím Národného parku Nízke Tatry, ľavý breh je vonkajším pásmom Chránenej krajiny oblasti – Biosférickej rezervácie Poľana.

Hrad Ľupča sa nachádza na miernom návrší (438 m n. m.) v severnej časti obce Slovenská Ľupča. Zachovaný, udržiavaný hrad na vysokom brale nad obcou, je dominantou širokého okolia. Hradný kopec má pomerne prudko klesajúce svahy, len na severovýchodnej strane sa napája plytkým sedlom na vyššie polohy západnej časti Nízkych Tatier. Cesta, ktorá vedie na hrad, sa vinie po západnom svahu kopca, vystupuje na sedlo, kde sa stáča tak, že sa k hradu približuje z východnej strany.

Územie navrhovaného ochranného pásma (ďalej len „OP“) rozdeľujeme na tri časti (viď príloha: Výkres č. 5):

1. Zastavaná časť obce
2. Nezastavané časti obce (polia, lúky)
3. Prírodno-krajinné zázemie hradu.

1. Zástavba obce Slovenská Ľupča sa z väčšej časti nachádza západne a juhozápadne od navrhovaného územia OP. Je tvorená viacerými viac menej paralelnými ulicami ťahajúcimi sa severovýchodným a juhozápadným smerom, ktoré sa nachádzajú severne od železničnej trate. Hrad je situovaný v severozápadnej časti obce.

Územie navrhovaného ochranného pásma pretína ulica Pod zámkom – pôvodná trasa pohronskej cesty č. 66, ktorá spája mestá Banská Bystrica a Brezno. Práve z tejto cesty sú najvýraznejšie vnútorné pohľady na hrad (obr. 25-32). Po oboch stranách tejto cesty sa nachádzajú rodinné domy. Smerom na sever od tejto cesty sa domy nachádzajú na svahoch hradného vrchu, sú teda vyššie položené v teréne, než ostatná zástavba na území OP. V tomto priestore navrhovaného OP, na južnom svahu hradného vrchu sa nachádzajú v súčasnosti tieto stavby: na parcele č. 1221 jednopodlažná budova s plochou strechou, na parcelách č. 1222, 1223, 1224, 1226, 1227, 1230 sa nachádzajú jednopodlažné domy so sedlovou strechou, ktoré patria k zástavbe ulice Pod zámkom. Na parcele č. 1232 pri ceste Banská Bystrica – Brezno sa nachádza malý sakrálny objekt. Pri tejto ceste sa nachádza na parcelách č. 1235 a 1237 dvojpodlažný rodinný dom so stanovou strechou a smerom od neho na sever na parcelách č. 1234 a 1238 sa nachádza jednopodlažná hospodárska budova so sedlovou strechou. Ďalšia stavba sa nachádza v blízkosti hradu pod jeho východným múrom na parcele č. 2799/2. Je to dlhá murovaná pivničná miestnosť zo 16. storočia, do ktorej vyúsťovala podzemná chodba, vychádzajúca z hradnej studne. V súčasnosti už neexistuje prepojenie medzi hradom a týmto objektom. Je to jednopodlažná budova s valbovou strechou.

Západnú časť navrhovaného OP tvoria záhrady a čiastočne zástavba ulíc Lichardova a Sadová, ktorá pozostáva z jedno- a dvojpodlažných budov so sedlovými alebo valbovými strechami. Ďalšiu zástavbu smerom na východ tiež tvoria rodinné domy s jedným alebo dvoma podlažiami s rôznymi strechami. Výnimkou je len dom na obrázku č. 9, ktorý má tri podlažia.

2. Územie ochranného pásma je z väčšej časti nezastavaná plocha – záhrady, lúky, les, ovocný sad, polia. Dominantné postavenie hradnej budovy nie je v súčasnosti potláčané zástavbou a je dobre viditeľná z cestných komunikácií zo všetkých strán. Najlepší pohľad vystihujúci masívnosť hradu je z južnej strany.

Južnú časť navrhovaného ochranného pásma z väčšej časti tvorí poľnohospodárska pôda. Je tu rovinný terén, ktorému na severe dominuje hradný vrch, nachádzajúci sa v severnej časti OP, preto práve z tejto strany sú pohľady na hrad najvýraznejšie. Ďalšie nezastavané územia v ochrannom pásme sú na východnej strane, tesne pod hradným vrchom, kde sa nachádza tiež poľnohospodársky využívaná pôda.

3. Severnú časť navrhovaného ochranného pásma tvorí ovocný sad (parcely č. 2727/1 a 2728), lesy, a lúky. V severozápadnej časti navrhovaného OP sa nachádza údolie, cez ktorý preteká potok. Hranica OP v týchto miestach, v podobe poľnej cesty, prebieha na východnom svahu vrchu, ktorá sa nachádza smerom na západ od hradného vrchu.

Stromová vegetácia okolo hradu v niektorých diaľkových pohľadoch bráni pohľadom na hrad, preto v budúcnosti bude treba ju upravovať. Na dolnom nádvorí zámku stojí chránený strom tzv. Korvínova lipa, ktorá je evidovaná v štátnom zozname chránených stromov pod číslom S16 (obr. 41). Táto lipa veľkolistá (*Tilia platyphyllos Scop.*) má okolo 650 rokov. Na území navrhovaného OP sa nachádzajú ďalšie dva chránené stromy, evidované v štátnom zozname chránených stromov pod číslom S131. Stromy sú druhu dub letný (*Quercus robur L.*; obr. 42). Ich vek je približne 300 rokov. Tieto duby sa nachádzajú pri prístupovej ceste, vedúcej na hrad v severnej časti navrhovaného OP pravdepodobne na parcele č. 2727/1.

Smerom na severovýchod od hradnej budovy, vo vzdialenosti asi 200 m sa nachádzajú zvyšky predsunutého opevnenia hradu, ktoré bolo zničené v 17. storočí (obr. 44). Patrí do tej skupiny predsunutých opevnení, kedy toto opevnenie bolo vybudované na vyššie položenom mieste, než samotný hrad. Jeho vznik zrejme súvisí s objavením sa nových zbraní, ako sú pušky a delá. V budúcnosti by sa tento objekt mohol zahrnúť do objektovej skladby kultúrnej pamiatky a tvoriť tak významnú súčasť opevňovacieho systému hradu. Po potrebných pamiatkových výskumoch a prezentačných úpravách by sa mohol stať ďalším hodnotným historickým prvkom v kultúrnej krajine.

Územie navrhovaného ochranného pásma je na západnej strane vymedzené poľnou cestou, ktorá prebieha v smere sever juh, pričom na juhozápadnej strane sa stáča smerom na západ. Západná hranica preto už nesiahá ďalej na západ, lebo tam sa už nachádza ďalší vršok, ktorá už bráni pohľadom na hrad z tejto strany. Potom hranica sa stáča smerom na juh a vedie po obvodoch parciel v obci, ktoré sú využívané ako záhrady a nádvorcia, pričom pretína Lichardovu a Sadovú ulicu. V týchto miestach hranica preto prechádza tak ako je vymedzená, pretože z Lichardovej ulice sú ešte významné pohľady na hradnú budovu. Ani zástavba nebráni príliš pohľadom na hrad, ale južnejšie už sú zastavané parcely novšími rodinnými domami a nebolo by účelné ich zahrňovať do územia OP. Juhozápadná hranica je vymedzená uličkou vedúcou k železničnej trati a v súčasnosti už zakrytým potokom, ktorý preteká v smere severozápad-juhovýchod. Juhovýchodnú hranicu tvorí železničná trať č. 172. Terén v týchto miestach je rovinný a nič nebráni v pohľade na hradnú budovu, preto v týchto miestach je hranica ochranného pásma vysunutá až tak ďaleko na juh. Odtiaľto sa totiž najviac uplatňuje dominantnosť hradu nad jeho okolím. Východná hranica navrhovaného ochranného pásma prebieha po hraniciach parciel, ktoré sú využívané ako orná pôda, záhrady, lúky, lesy (lesné pozemky). Kvôli terénnym danostiam, tu už dominantnosť hradu sa tak veľmi neprejavuje ako na južnej strane, preto nebolo potrebné posunúť hranicu OP smerom ďalej na východ. Na severnej strane prebieha hranica uprostred starého ovocného sadu a zalesneného priestoru, pričom kopíruje vrstevnicu vršku, ktorá sa nachádza smerom na severovýchod od hradu

a určité zalomenia prístupovej cesty vedúcej na hrad. V týchto miestach hranica OP je určená tak, aby obsiahla celý hradný kopec. Smerom ďalej na sever je územie tvorené vrškami a vrchmi a nie rovinou ako na strane južnej, preto vymedzená hranica OP v týchto miestach je postačujúca pre potreby ochrany dominantnosti hradu.

Územím navrhovaného ochranného pásma, na jeho východnej strane cez pozemky parc. č. 2800/4, 2799/1 a 2799/6 vedie trasa vysokého napätia (prívod do hradného areálu) východno-západným smerom. Z tohto vedie odbočka vzdušného elektrického vedenia južným smerom cez územie OP cez pozemky parc. č. 2799/1, 2800/19 a 2800/18.

Žiadna z doterajších (novodobých) realizácií stavebného charakteru v lokalite neznamenalala bezprostredný a priamy zásah do urbanistických a krajinárskych hodnôt kultúrnej pamiatky a jej areálu. Je evidentné, že umiestňovanie stavieb v zásade rešpektovalo existenciu pamiatky, ktorá mala v minulosti špecifické umiestnenie a územno-priestorové podmienky. Z hľadiska územno-plánovacieho posudzovania stavebné a iné realizácie v 20. storočí zachovali relatívne dostatočný odstup a podiel nezastavaných plôch voči areálu hradu. Vo vzťahu k monumentálnemu pôsobeniu hradu v krajine nevznikli objemovo a priestorovo predimenzované objekty. V jestvujúcich priestorových vzťahoch a usporiadaní si kultúrna pamiatka zachovala vcelku výrazné dominantné pôsobenie a odstup voči okolitej zástavbe. Vyhlásením ochranného pásma sa sleduje cieľ zachovania a ochrany prakticky stabilizovaných priestorových vzťahov v okolí kultúrnej pamiatky, ktoré tvoria jej podnožie a dotvárajú jej prostredie.

VYMEDZENIE PODMIENOK OCHRANY NA ÚZEMÍ OCHRANNÉHO PÁSMO

Každá činnosť na území vymedzeného ochranného pásma kultúrnej pamiatky má smerovať k ochrane jeho pamiatkových hodnôt v súlade s pamiatkovým zákonom.

Ochranné pásmo je „územie vymedzené na ochranu a usmernený rozvoj prostredia alebo okolia nehnuteľnej národnej kultúrnej pamiatky“ (§ 18 ods. 1 pamiatkového zákona).

Každý je povinný správať sa tak, aby svojím konaním neohrozil základnú ochranu kultúrnych pamiatok podľa § 27 a základnú ochranu pamiatkových území podľa § 29 a nespôsobil nepriaznivé zmeny stavu pamiatkového fondu a stavu archeologických nálezísk.

Negatívne zásahy do historického urbanizovaného, resp. do krajinného prostredia a ich rušivé pôsobenie treba v procese posudzovania a povoľovania eliminovať v čo najväčšom rozsahu. Pri posudzovaní každej činnosti a jej možného vplyvu a dôsledku sa musí prihliadať na priestorový, krajinný a urbanistický kontext daného miesta a širšieho okolia.

Objekty zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu (ÚZPF) ako kultúrne pamiatky sú deklarované ako významné doklady svojho druhu; ochrana kultúrnych pamiatok a ich prostredia je verejným záujmom.

Preto je potrebné vymedziť nasledovné **podmienky ochrany**:

1. Zachovať dominantnosť kultúrnej pamiatky Hrad s areálom, Slovenská Ľupča v rámci okolitého prostredia prírodnej krajiny Horehronského podolia. Zachovať výškovú hladinu súčasnej zástavby a prípadnú novú zástavbu podriadiť dominantnosti kultúrnej pamiatky.
2. Zachovať a rešpektovať chránené diaľkové pohľady na kultúrnu pamiatku (pohľady č. 1-18, viď ich popis na str. 17, fotodokumentácia č. 1-18 a výkres č. 2).
3. Rešpektovať charakter jednotlivých častí územia navrhovaného ochranného pásma, zachovať jestvujúce stabilizované územné usporiadanie, v ktorom je kultúrna pamiatka už tradične vnímaná.
4. Vylúčiť výstavbu objektov, ktoré hmotou, objemom alebo výrazom narušia zachovaný ráz prostredia a okolia kultúrnej pamiatky. Vylúčiť budovanie veľkoobjemových hmôt a nových konkurenčných dominánt.
5. Nová výstavba a akékoľvek objemovo-priestorové stavebné úpravy existujúcich objektov v ochrannom pásme sú prípustné za nasledujúcich podmienok:
 - maximálna podlažnosť – dve nadzemné podlažia so šikmým tvarom strechy (sedlová, resp. valbová),
 - výška rímsy – max. 6 m,
 - výška hrebeňa strechy – max. 10 m.
6. Vylúčiť umiestňovanie stavieb na území ochranného pásma na pozemkoch parc. č. 2727/1, 2727/2, 2728/1, 2926, 2929/1, 2729/2, 2732, 2799/1, 2799/3, 2799/4, 2799/5, 2799/6, 2799/7, 2799/9 (lúky – trvalé trávne porasty, lesné pozemky, orná pôda) v bezprostrednom okolí kultúrnej pamiatky.
7. Zabezpečiť primeranú úpravu a pravidelnú starostlivosť o verejné priestranstvá a ich súčasť vo vzťahu k prostrediu kultúrnej pamiatky. Zachovať a pravidelne udržiavať

dreviny a zatravnené plochy v ochrannom pásme, predovšetkým v areáli a bezprostrednom okolí kultúrnej pamiatky.

8. Regulovať umiestňovanie reklamných, propagačných a informačných zariadení z hľadiska formy a rozsahu; vylúčiť umiestňovanie reklamy, reklamných zariadení a nosičov reklamy, ktoré nemajú priamy vzťah k prevádzke vo vymedzenom území. Vylúčiť umiestňovanie veľkoplošných reklamných tabúľ (billboard, megaboard). Stvárnenie prípustných reklamných a informačných zariadení riešiť na vysokej architektonicko-výtvarnej úrovni.
9. Stavebné práce, úpravy, obnovy a prestavby zasahujúce do exteriérov existujúcich objektov, terénu a komunikácií situovaných v ochrannom pásme vrátane dočasných stavieb, osádzania provizórnych technických zariadení, prvkov drobnej architektúry, informačných a reklamných tabúľ, a to vrátane stavieb, na ktoré sa nevyžaduje stavebné povolenie, ale len ohlasovacia povinnosť (umiestnenie stavby, zmena stavby) a tiež úprava zelene podliehajú v súlade s § 32 ods. 11 pamiatkového zákona záväznému stanovisku Krajského pamiatkového úradu Banská Bystrica.

Pri všetkých zámeroch činností na území ochranného pásma, vykonateľných na základe programovania miestneho/regionálneho rozvoja, územnoplánovacích činností (územného plánovania), územného konania, stavebného konania, ohlásenia alebo bez ohlasovacej povinnosti, je Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica dotknutým orgánom podľa § 140a zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení zákona č. 479/2005 Z. z.; ako miestne a vecne príslušný orgán na ochranu pamiatkového fondu vydá v zmysle ustanovení § 29 ods. 4, § 30 ods. 4 a § 32 ods. 5 až 12 pamiatkového zákona stanovisko a záväzné stanovisko k predloženým zámerom a návrhom.

Pri zámere realizovať zemné a výkopové práce na území ochranného pásma a v areáli hradu je taktiež nevyhnutné vopred oznámiť Krajskému pamiatkovému úradu Banská Bystrica každý takýto zámer, s účelom včasného zabezpečenia vyhl'adania, dokumentácie a záchrany potenciálnych archeologických nálezísk a nálezov; podmienky sa určujú rozhodnutiami príslušných správnych orgánov podľa § 32 ods. 14, § 36, § 37, § 39 a § 40 pamiatkového zákona. Táto požiadavka sa nevzťahuje na bežné využívanie záhrad, poľnohospodárskej pôdy, bežnej údržby verejných priestranstiev, verejnej a vyhradenej zelene a na starostlivosť o zatravnené povrchy ostatného terénu.

ÚPRAVA VZŤAHOV K INÝM CHRÁNENÝM ÚZEMIAM A OCHRANNÝM PÁSMAM
ZRIADENÝM PODĽA OSOBITNÝCH PREDPISOV

Územím navrhovaného ochranného pásma, na jeho východnej strane cez pozemky parc. č. 2800/4, 2799/1 a 2799/6 vedie východno-západným smerom trasa vysokého napätia elektrického prúdu (prívod do hradného areálu). Z tohto vedie odbočka vzdušného elektrického vedenia južným smerom cez územie OP cez pozemky parc. č. 2799/1, 2800/19 a 2800/18.

Časť obce Slovenská Lupča, na ktorej je navrhované vyhlásiť ochranné pásmo kultúrnej pamiatky sa nachádza v ochrannom pásme Národného parku Nízke Tatry.

Podľa § 49 ods. 6 zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov, ak ochranné pásmo chráneného stromu nebolo osobitne vyhlásené podľa § 49 ods. 5 zákona č. 543/2002 Z. z. je ním potom územie okolo chráneného stromu v plošnom priemete jeho koruny, ktorý je zväčšený o jeden a pol metra, najmenej však v okruhu 10 m od kmeňa stromu, a platí v ňom primerane druhý stupeň ochrany.

Vyhlásenie a vymedzenie navrhovaného ochranného pásma kultúrnej pamiatky nie je v rozpore s ochranou iných verejných záujmov, chránených podľa osobitných právnych predpisov.

POUŽITÁ LITERATÚRA, DOKUMENTÁCIA A PRAMENE

Literatúra:

- Bednár, P. / Fottová, E.: Terrain und sein Einfluss bei der Baulösung der Burgen der West- und Mittelslowakei. In: *Castrum Bene* 9, (Praha) 2006, s. 23-40.
- Fialová, H. / Fiala, A.: *Hrady na Slovensku*. Bratislava 1966, nestr., obr. 353-358.
- Hanuliak, V.: Zaniknutý kláštor v Slovenskej Ľupči. In: *Pamiatky a múzeá*, 2001, 2, s. 2-8.
- Križanová, E. – Puškárová, B.: *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*. Bratislava 1990, s. 175-176.
- Izakovičová, M. / Križanová, E. / Fiala, A.: *Slovenské hrady a kaštiele*. Bratislava 1969, s. 156-159.
- Janota, L.: *Slovenské hrady II*. Bratislava 1938.
- Mosný, P.: Hrad Ľupča. In: *Pamiatky a múzeá*, 1999, č. 4, s. 24-25.
- Nešpor, J. / Bárta, V. / Barta, V.: *Spríevodca po slovenských hradoch*. Banská Bystrica 2001.
- Oravský, H.: *Slovenská Ľupča*. Osveta, Martin 1990.
- Pisoň, Š.: *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*. Bratislava 1973, s. 52-54.
- Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia*. II. zv.: Stredoslovenský kraj. Archeologický ústav SAV, Nitra 1992.
- Slovník obcí Banskobystrického okresu*. Zost. Š. Pisoň. Banská Bystrica 1968, s. 323-328.
- Súpis pamiatok na Slovensku*. Zväzok tretí. Vedec. red. A. Güntherová. Bratislava 1969, s. 124-125.
- Šášky, L.: *Umenie Slovenska. Obrazový sprievodca po pamiatkach*. Bratislava 1988, s. 288, 289.
- Váliné Pogány, J. (ed.): *Az örökség hagyományozása. Könyöki József műemlékfeltérési 1869-1890*. Budapest 2000, s. 70-71.
- Varjú, E.: *Magyar várak*. Budapest 1932.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. III. zväzok. Bratislava 1978.

Použitá dokumentácia a pramene

- Bulla, P.: Slovenská Ľupča-Ľupčiansky hrad a jeho minulosť. Rukopis 1971. Archív PÚ SR - T 2315
- Slovenská Ľupča, základný výskum. Archív Pamiatkového úradu SR - Z 498.
- www.e-obce.sk, www.hrady.sk, www.kisbb.sk, www.slovenskalupca.sk,
www.slovenskehrady.sk, <http://blog.sme.sk>, www.vlaky.net, www.csepeliturizmus.hu,
www.marselte.hu/varak

OBRAZOVÁ DOKUMENTÁCIA V PRÍLOHE

Titulný list

Foto: V. Kapišinská, jún 2006

Hrad Ľupča z juhovýchodnej strany

Historické vyobrazenia

Obr. 1. Pohľad na údolie Hronu v pozadí s mestečkom a hradom Ľupča od juhozápadu na akvareli Thomasa Endera z 19. storočia (obrázok 9.2 Zólyomlipcse és a Garam völgye, zdroj: <http://ender.mtak.hu/index09h.html>)

Obr. 2. Pohľad na hrad a mestečko Ľupča od juhu, začiatok 19. storočia (Janota, s. 150)

Obr. 3. Pohľad na hrad a mestečko Ľupča od juhu, fotografia z roku 1899 (obrázok: zljrajz12, zdroj: marselte.hu/varak/zolyomlipcse/zljrajz12)

Obr. 4. Pohľad na pôvodnú zástavbu v podhradí, dobová fotografia zrejme zo začiatku 20. st. (zdroj: www.e-obce.sk/921)

Obr. 5. Pohľad na hrad a najbližšiu zástavbu v podhradí, dobová fotografia, asi prelom 19. a 20. storočia (zdroj www.e-obce.sk/922)

Obr. 6. Výhľad na severozápadný svah hradného vrchu s prístupovou cestou, pohľad od juhozápadu, fotografia z roku 1905 (zdroj: www.marselte.hu/varak/zolyomlipcse/zljrajz11)

Obr. 7. Pohľad na južný svah hradného vrchu od juhu, fotografia z roku 1910 (zdroj: www.marselte.hu/varak/zolyomlipcse/zljrajz10)

Obr. 8. Pohľad na Ľupčiansky hrad a na cestu vedúcu do Brezna, od juhovýchodu na akvareli Thomasa Endera z 19. storočia (obrázok 9.3 A zólyomlipcsei vár, zdroj: <http://ender.mtak.hu/index09h.html>)

Zoznam fotodokumentácie

Foto: V. Kapišinská, jún 2006,

internet: www.e-obce.sk, www.hrady.sk, www.kisbb.sk, www.slovenskalupca.sk,
www.slovenskehrady.sk, <http://blog.sme.sk>, www.vlaky.net, www.csepeliturizmus.hu,
www.marselte.hu/varak

Diaľkové pohľady

1. Diaľkový pohľad č. 1 – pohľad na hrad od západu, z Lichardovej ulice

2. Diaľkový pohľad č. 2 – pohľad na hrad od západu

3. Diaľkový pohľad č. 3 – pohľad na hrad od juhozápadu, zo Sadovej ulice

4. Diaľkový pohľad č. 4 – pohľad na hrad od juhozápadu

5. Diaľkový pohľad č. 5 – pohľad na hrad, železničnú trať a obec od juhu

6. Diaľkový pohľad č. 6 – pohľad na hrad a na zástavbu nachádzajúcu sa smerom na juh od hradu, pohľad od juhu

7. Diaľkový pohľad č. 7 - pohľad na hrad od juhu v popredí so železničnou traťou (južná hranica navrhovaného OP)

8. Diaľkový pohľad č. 8 – pohľad na hrad od juhovýchodu I

9. Diaľkový pohľad č. 9 - pohľad na hrad od juhovýchodu II

10. Diaľkový pohľad č. 10 – pohľad na hrad od východu I

11. Diaľkový pohľad č. 11 – pohľad na hrad od východu II.

12. Diaľkový pohľad č. 12 – pohľad na hrad od severovýchodu, z priestoru jeho zaniknutého predsunutého opevnenia.

13. Diaľkový pohľad č. 13 – pohľad na hrad od severu I

14. Diaľkový pohľad č. 14 – pohľad na hrad od severu II + pohľad na severnú časť ochranného pásma.
15. Diaľkový pohľad č. 15 – pohľad na hrad od severozápadu.
16. Diaľkový pohľad č. 16 – pohľad na hrad od západu I.
17. Diaľkový pohľad č. 17 – pohľad na hrad od západu II.
18. Diaľkový pohľad č. 18 – pohľad na hrad a okolitý lesný porast od juhozápadu.

Pohľady z hradu

19. Pohľad z hradu na obec a na údolie Hrona.
20. Pohľad na juhovýchodnú časť ochranného pásma z hradu.
21. Pohľad na južnú časť ochranného pásma z hradu.
22. Zeleň a stromovitý porast na južnom svahu hradného vrchu.
23. Zeleň a stromovitý porast na západnom svahu hradného vrchu.
24. Pohľad na západnú časť ochranného pásma z hradu.

Vnútorne pohľady na hrad

25. Pohľad od západu, z Lichardovej ulice I.
26. Pohľad od západu, z Lichardovej ulice II.
27. Pohľad od západu, z Lichardovej ulice III.
28. Pohľad od juhu z cesty Banská Bystrica – Brezno I.
29. Pohľad od juhu z cesty Banská Bystrica – Brezno II.
30. Pohľad od juhu z cesty Banská Bystrica – Brezno III.
31. Hradný vrch z podhradia, pohľad od juhovýchodu.
32. Hradný vrch z podhradia, pohľad od juhozápadu.

Zástavba na území navrhovaného OP

33. Zástavba ulice Pod Zámkom – západná časť.
34. „Majer“ pod hradom, časť ulice Pod Zámkom.
35. Zástavba ulice Pod zámkom – východná časť, stodola v podhradí.
36. Pokračovanie zástavby ulice Pod Zámkom smerom na východ.
37. Sakrálny objekt na území OP (č. parcely 1231).
38. Zástavba pozdĺž cesty Banská Bystrica – Brezno, vo východnej časti OP I.
39. Zástavba pozdĺž cesty Banská Bystrica – Brezno, vo východnej časti OP II.
40. Križovatka ciest pod hradom, na ceste Banská Bystrica – Brezno. Cesta na ľavej časti snímky vedie na hrad, uprostred smerom na Brezno a na pravej časti sa nachádza cesta vedúca k železničnej trati.

Chránené stromy

41. Chránený strom: lipa veľkolistá (*Tilia platyphyllos Scop.*) na nádvorí hradu, tzv. Korvínova lipa
42. Chránený strom: dub letný (*Quercus robur L.*), vedľa prístupovej cesty vedúcej na hrad.

Predpolie hradu

43. Zaniknuté predsunuté opevnenie hradu v severnej časti OP.
44. Satelitná snímka hradu, jeho predsunutého opevnenia a ich okolia

GRAFICKÁ DOKUMENTÁCIA V PRÍLOHE

Výkres vymedzenia územia ochranného pásma

Výkres č. 1: Vymedzenie ochranného pásma na kópii katastrálnej mapy, m 1:500

Výkresy širších vzťahov

Výkres č. 2: Vyznačenie diaľkových pohľadov na kultúrnu pamiatku, zväčšená kópia mapy č. 36-14-05, mierka 1:5000

- 1** Diaľkový pohľad č. 1 – pohľad na hrad od západu, z Lichardovej ulice
- 2** Diaľkový pohľad č. 2 – pohľad na hrad od západu
- 3** Diaľkový pohľad č. 3 – pohľad na hrad od juhozápadu, zo Sadovej ulice
- 4** Diaľkový pohľad č. 4 – pohľad na hrad od juhozápadu
- 5** Diaľkový pohľad č. 5 – pohľad na hrad, železničnú trať a obec od juhu
- 6** Diaľkový pohľad č. 6 – pohľad na hrad a na zástavbu nachádzajúcu sa smerom na juh od hradu, pohľad od juhu
- 7** Diaľkový pohľad č. 7 - pohľad na hrad od juhu v popredí so železničnou traťou (južná hranica navrhovaného OP)
- 8** Diaľkový pohľad č. 8 – pohľad na hrad od juhovýchodu I
- 9** Diaľkový pohľad č. 9 - pohľad na hrad od juhovýchodu II
- 10** Diaľkový pohľad č. 10 – pohľad na hrad od východu I
- 11** Diaľkový pohľad č. 11 – pohľad na hrad od východu II.
- 12** Diaľkový pohľad č. 12 – pohľad na hrad od severovýchodu, z priestoru jeho zaniknutého predsunutého opevnenia.
- 13** Diaľkový pohľad č. 13 – pohľad na hrad od severu I
- 14** Diaľkový pohľad č. 14 – pohľad na hrad od severu II + pohľad na severnú časť ochranného pásma.
- 15** Diaľkový pohľad č. 15 – pohľad na hrad od severozápadu.
- 16** Diaľkový pohľad č. 16 – pohľad na hrad od západu I.
- 17** Diaľkový pohľad č. 17 – pohľad na hrad od západu II.
- 18** Diaľkový pohľad č. 18 – pohľad na hrad a okolitý lesný porast od juhozápadu.

Výkres č. 3 Vyznačenie pohľadov z hradu na územie OP a vnútorných pohľadov na kultúrnu pamiatku z územia OP. Zväčšená kópia mapy č. 36-14-05, m: 1:5000

Pohľady z hradu

- 19** Pohľad z hradu na obec a na údolie Hrona.
 - 20** Pohľad na juhovýchodnú časť ochranného pásma z hradu.
 - 21** Pohľad na južnú časť ochranného pásma z hradu.
 - 22** Zeleň a stromovitý porast na južnom svahu hradného vrchu.
 - 23** Zeleň a stromovitý porast na západnom svahu hradného vrchu.
 - 24** Pohľad na západnú časť ochranného pásma z hradu.
- Vnútorné pohľady na kultúrnu pamiatku: hrad
- 25** Pohľad od západu, z Lichardovej ulice I.
 - 26** Pohľad od západu, z Lichardovej ulice II.
 - 27** Pohľad od západu, z Lichardovej ulice III.
 - 28** Pohľad od juhu z cesty Banská Bystrica – Brezno I.
 - 29** Pohľad od juhu z cesty Banská Bystrica – Brezno II.
 - 30** Pohľad od juhu z cesty Banská Bystrica – Brezno III.

31 Hradný kopec s hradom z podhradia, pohľad od juhovýchodu.

32 Hradný kopec s hradom z podhradia, pohľad od juhozápadu.

HISTORICKÉ MAPY V PRÍLOHE

Výkres č. 4 Hrad a jeho okolie na kópii historickej katastrálnej mapy, m 1:2880, mapovanie 1866. Originál uložený v archíve Geodetického a kartografického ústavu v Bratislave, inv. č.: Zv. 48 Slovenská Ľupča

Výkres č. 5 Vymedzenie rôznych častí OP podľa ich funkcie. Kópia katastrálnej mapy, m 1:500.